

Lidia Kłos

ŚWIADOMOŚĆ EKOLOGICZNA POLAKÓW JAKO PODSTAWA „ZIELONEJ” GOSPODARKI

Lidia Kłos, dr – Uniwersytet Szczeciński

adres korespondencyjny:

Instytut Ekonomii

ul. Mickiewicza 64, 71-101 Szczecin

e-mail: Lidia.Klos@wneiz.pl

ENVIRONMENTAL AWARENESS OF POLISH CITIZENS AS THE BASE FOR THE „GREEN” ECONOMY

SUMMARY: Level of environmental awareness of Polish citizens is still low comparing it to the UE citizens, based on long-term studies conducted by the Institute for sustainable development and recently also by the Ministry of Environment. It may be an obstacle in introduction changes in economy, taking into account the sustainable development as a the base in building of the „green” economy. Aim of the article is to shows original results of the pilot studies about environmental awareness, conducted among college students in Szczecin.

Research focused on the size of environmental threats, environment’s place in value system, respect for the environmental protection in the context of economic activity for the environment, perception of responsibility for solving environmental problems. The results will show detailed size of level of environmental awareness in this social group, which in the near future will be decisive about size and degree of introduction the „green” economy.

KEY WORDS: environmental awareness, sustainable development, green economy

---

Wstęp

Formowanie globalnej „zielonej” gospodarki wobec obecnego systemu gospodarczego wymaga poparcia społeczeństwa, czemu towarzyszyć powinno budowanie świadomości społecznej oraz kształtowania postaw i stylu życia, determinujących poprawę ich jakości. Budowanie „zielonej” gospodarki to proces długotrwały i niełatwy, wymagający zaangażowania wszystkich interesariuszy oraz budowania świadomości ekologicznej, której celem jest dostosowania uczestników rynku do zachodzących przemian społeczno-gospodarczych. Transformacja gospodarki na tak zwaną „bardziej zieloną ścieżkę” wymaga przekształceń w obszarze kompetencji, rozwoju innowacji oraz ładu organizacyjnego. W szczególności istotna jest reorganizacja produkcji w łańcuchu dostaw prowadząca do optymalizacji procesów oraz ograniczenia ich energochłonności i materiałochłonności. Podejmowane działania powinny być również ukierunkowane na stałe monitorowanie oraz kreowanie potrzeb konsumentów. Ważnym elementem tego procesu jest uzyskanie poparcia społecznego i pełnej akceptacji dla koncepcji „zielonej” gospodarki, dlatego bardzo istotne znaczenie ma tu poziom świadomości ekologicznej społeczeństwa, mający wpływ na tempo wprowadzania tych zmian.

„Zielona” gospodarka

Pojęcie „zielonej” gospodarki, które jest ściśle powiązane z koncepcją zrównoważonego rozwoju – pojawiło się stosunkowo niedawno, kiedy to w 2008 roku Program Środowiskowy Narodów Zjednoczonych wezwał do podjęcia Inicjatywy Zielonej Gospodarki (*Green Economy Initiative*), znanej jako Globalny Zielony Nowy Ład (*Global Green New Deal*), dostrzegając możliwości i szanse na wyjście z ogólnoswiatowego kryzysu gospodarczego poprzez rozwój sektorów „zielonej” gospodarki. Tematykę „zielonej” gospodarki podjęły także inne organizacje międzynarodowe, między innymi: Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) oraz Europejska Agencja Środowiska (EEA).¹

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) definiuje „zieloną” gospodarkę, jako „służącą poprawie dobrobytu i sprawiedliwości społecznej i jednocześnie znacznie redukującą zagrożenia środowiskowe i zwiększającą zakres ekologicznych rozwiązań”². Pod pojęciem „zielony rozwój gospodarki” rozumie

¹ A. Frerot, *Unia Europejska a wyzwanie stworzenia zielonej gospodarki: Jakie modele pozwolą na bardziej efektywne wykorzystanie zasobów?*, Fundacja Roberta Schumana, „Kwestie Europejskie” 2011 nr 206, s. 1-6.

² W stronę zielonej gospodarki, w stronę zrównoważonego rozwoju i zlikwidowania ubóstwa, synteza na użytek decydentów, Raport UNEP, 21 lutego 2011, s. 1.

się nową ścieżkę rozwoju społeczno-gospodarczego, w bardziej efektywny sposób realizującego cele zrównoważonego rozwoju. W przeciwieństwie do obecnego modelu, w znacznej mierze opartego na wykorzystaniu paliw kopalnych i innych surowców nieodnawialnych, „zielona” gospodarka powinna czerpać z doświadczeń ekonomii środowiskowej oraz zapewniać właściwe relacje pomiędzy gospodarką i ekosystemami. „Zazielenianie gospodarki” rozpatrywane jest w wielu płaszczyznach oraz obejmuje szereg węższych zagadnień, takich jak: rozwój czystych technologii, odnawialnych źródeł energii, poprawę efektywności energetycznej i materiałowej, zmianę modelu konsumpcji i produkcji na bardziej zrównoważony, zintegrowaną politykę produktową, zielone zamówienia publiczne, zielone miejsca pracy, czy ekologiczną reformę fiskalną³.

Jako jedną z głównych przyczyn poszukiwania nowego modelu rozwoju należy wymienić obawy związane z nadmierną eksploatacją zasobów naturalnych oraz zmianami klimatu. Dlatego też, aby podkreślić konieczność ochrony klimatu i adaptacji do już zachodzących zmian, również w dokumentach strategicznych UE, coraz częściej stosuje się termin „gospodarka niskoemisyjna” (ang. *low emission economy*) lub „gospodarka „niskowęglowa” (ang. *low karbon economy*). Jednocześnie „zrównoważony wzrost” (ang. *sustainable growth*) wskazany został, jako jeden z priorytetów nowej, unijnej strategii gospodarczej „Europa 2020”, która w 2010 roku zastąpiła odnowioną Strategię Lizbońską.

Świadomość ekologiczna społeczeństw

Częścią świadomości społecznej jest świadomość ekologiczna rozumiana jako „stosunek człowieka do środowiska przyrodniczego, zespół informacji i przekonań na jego temat, a także system wartości jakim ta osoba kieruje się wobec niego w swoim postępowaniu”⁴. Pojęcie to może być używane w dwóch znaczeniach. W znaczeniu szerszym oznacza całokształt uznawanych idei, wartości i opinii o środowisku przyrodniczym jako miejscu życia i rozwoju człowieka (społeczeństwa) wspólnych dla określonych grup w danym okresie historycznym⁵. W znaczeniu węższym, bardziej praktycznym, jest to stan wiedzy, poglądów i wyobrażeń ludzi o roli środowiska w życiu człowieka, jego antropogennym obciążeniu, stopniu wyeksploatowania, zagrożenia i ochrony, w tym także stan wiedzy o sposobach i instrumentach sterowania użytkowaniem i ochroną środowiska.⁶

³ Ibidem, s. 16.

⁴ D. Kiełczewski, *Ekologia społeczna*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 2001, s. 163; szerzej na ten temat: A. Papuziński, *Świadomość ekologiczna w świetle teorii i praktyki (Zarys politycznego modelu świadomości ekologicznej)*, „Problemy Ekorozwoju” 2006 t. 1, nr 1, s. 33-40.

⁵ Z. Hull, Świadomość ekologiczna, „Aura” 1984 nr 11, s. 3-4.

⁶ L. Domka, *Kryzys środowiska a edukacja dla ekorozwoju*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu A. Mickiewicza, Poznań 1998, s. 87-95.

W ogólnym zarysie można wyodrębnić świadomość ekologiczną potoczną, ideologiczną i naukową. Potoczna świadomość ekologiczna kształtuje się głównie pod wpływem zasłyszanych opinii, poglądów i stereotypów, które nie tworzą zwartej całości. Zdecydowanie drugorzędną rolę w jej kształtowaniu odgrywa wiedza, najczęściej cząstkowa, oraz własne doświadczenia. Świadomości potocznej najczęściej towarzyszy stan zafałszowanego postrzegania wzajemnej zależności między człowiekiem a środowiskiem. Ideologiczna świadomość ekologiczna kształtuje się na podstawie określonej ideologii i zwykle ma zabarwienie emocjonalne. Zawiera ona elementy wiedzy oraz ideologiczne uzasadnione poglądy, przekonania i opinie. Najczęściej przejawia się wśród działaczy ekologicznych ruchów społecznych, członków niektórych partii, osób głęboko związanych z określonym wyznaniem. Naukowa świadomość ekologiczna występuje pod wpływem wiedzy i proekologicznego wychowania. Ważną rolę odgrywa także własne doświadczenie, a zdecydowanie mniejszą – potoczne opinie, funkcjonujące stereotypy, przekonania ideowe i „modne” poglądy. Świadomość naukowa może się przejawiać na poziomie specjalistycznym, gdzie gruntownej wiedzy towarzyszą bogate doświadczenia oraz na poziomie powszechnym, gdzie jej podstawą jest wiedza w sensie teorii i praktyki⁷.

Powszechna świadomość ekologiczna kształtuje się w życiu codziennym, w działalności gospodarczej, edukacji, przekazie pokoleniowym. Jest to skomplikowany proces społeczny, na ogół ściśle związany ze stanem środowiska przyrodniczego i wynikającą z tego jakością życia ludzi. Zdaniem J. Frątczaka: „to świadomość ekologiczna wyznacza stosunek ludzi do przyrody i otoczenia, oznacza zmianę sposobu myślenia, przeżywania i wartościowania środowiska przyrodniczego”⁸.

W procesie kształtowania się świadomości ekologicznej na ogół wyróżnia się:

- okres potocznej świadomości ekologicznej;
- okres kształtowania elementów ideologicznej świadomości ekologicznej;
- okres powszechnej, naukowej świadomości ekologicznej, rozumianej jako względnie koherentny system⁹.

O tym, jaki jest stan świadomości ekologicznej oraz w jakim znajduje się ona okresie, można powiedzieć jedynie na podstawie badań naukowych.

Bardzo duże znaczenie w kształtowaniu świadomości ekologicznej ma informacja i edukacja ekologiczna. W celu scharakteryzowania stanu świadomości ekologicznej T. Burger wprowadził specjalne kategorie: postawa proekologiczna i obojętność ekologiczna. Pierwszą z postaw przejawiają osoby, które w sposób zdecydowany opowiadają się za ochroną środowiska i jest to postawa jednoznaczna. Zdecydowanie bardziej skomplikowana jest kategoria obojętności eko-

⁷ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, *Ochrona środowiska. Problemy społeczne, ekonomiczne i prawne*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2001, s. 32-34.

⁸ J. Frątczak, *Świadomość ekologiczna dzieci, młodzieży i dorosłych w aspekcie edukacji szkolnej i nieszkolnej*, Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Bydgoszcz 1995, s. 7.

⁹ *Gospodarka a środowisko i ekologia*, red. K. Małachowski, Wyd. CeDeWu, Warszawa 2007, s. 37.

logicznej. W grupie społecznej wykazującej ekologiczną obojętność T. Burger wyróżnił:

- grupę osób sprzyjającą ochronie środowiska, lecz niedemonstrującą postawy proekologicznej;
- grupę osób obojętnych, nieinteresujących się problematyką ochrony środowiska, uznających, że zajmowanie się tą dziedziną nie jest konieczne;
- grupę osób dostrzegających problemy ochrony przyrody lecz uważających, że jeszcze nie czas zajmować się ich rozwiązaniem;
- grupę świadomych przeciwników ochrony środowiska naturalnego.¹⁰

Sama wiedza na temat stanu i elementów świadomości ekologicznej jest niezwykle istotna zarówno w projektowaniu działań edukacyjnych, jak i na etapie wdrażania konkretnych projektów środowiskowych. Inne działania proekologiczne można podjąć wówczas, gdy większość społeczeństwa wykazuje postawy proekologiczne, a inne wtedy gdy świadomość ekologiczna dopiero jest kształtowana. Dlatego niebagatelne znaczenie w kształtowaniu świadomości ekologicznej ma proces edukacji ekologicznej społeczeństwa.

Edukacja ekologiczna

Celem edukacji ekologicznej jest kształtowanie świadomości ekologicznej człowieka. Na potrzebę powszechnej edukacji ekologicznej ponownie zaczęto wskazywać po opublikowaniu Raportu U'Thanta – ówczesnego Sekretarza Generalnego ONZ: „Człowiek i jego środowisko” traktującym o stanie środowiska na naszym globie (1969 rok). Od tego czasu wiele międzynarodowych organizacji, skupiających autorytety naukowe i polityczne, podejmowało problem edukacji ekologicznej. Ostatecznie sprecyzowano cele i zadania edukacji, wystąpiono z apelem i rekomendacjami do rządów, partii oraz proekologicznych i pedagogicznych stowarzyszeń we wszystkich krajach świata.

Do zadań szczegółowych edukacji zaliczono: uświadamianie, informowanie, kształtowanie postaw, rozwijanie kompetencji i bezpośrednie uczestnictwo w rozwiązywaniu problemów środowiskowych.

Zgodnie ze wspomnianą deklaracją celem edukacji ekologicznej powinno być:

- nauczanie postaw ekologicznie zrównoważonego użytkowania środowiska i sposobów jego ochrony;
- pobudzenie do twórczego, innowacyjnego działania, zmierzającego do oszczędnego korzystania z zasobów przyrody i maksymalnej ich ochrony;
- zaszczepienie potrzeby przestrzegania norm i zakazów ekologicznych w postępowaniu zarówno jednostek, jak i grup lub całych społeczności, oraz potrzeby przeciwstawiania się zachowaniom zagrażającym środowisku;
- kształtowanie nawyków kultury ekologicznej oraz poczucia moralnej i obywatelskiej odpowiedzialności za ochronę dóbr przyrody;

¹⁰ T. Burger, *Świadomość ekologiczna społeczeństwa polskiego*, Instytut Gospodarki i Przestrzeni Miejskiej, Warszawa 2005, s. 9-11.

- wdrożenie umiejętności interdyscyplinarnego myślenia i rozumowania, nauczanie postrzegania zależności między stanem środowiska a jakością życia każdej jednostki ludzkiej i całych społeczeństw;
- kształtowanie międzynarodowej solidarności w dziedzinie ochrony środowiska¹¹.

Tak szeroko zakrojone cele edukacji ekologicznej można osiągnąć w drodze:

- edukacji formalnej, obejmującej dzieci od wieku przedszkolnego oraz młodzież po studentów szkół wyższych, a także nauczycieli i specjalistów związanych z ochroną środowiska;
- edukacji nieformalnej, obejmującej młodzież i dorosłych, prowadzonej przez środki masowego przekazu oraz za pomocą różnych form tak zwanej samookucacji indywidualnej i grupowej¹².

W formalnej edukacji ekologicznej podstawowym warunkiem jej skuteczności jest stworzenie właściwego programu nauczania i wychowania ekologicznego. Determinującymi elementami całego procesu edukacji ekologicznej uczniów, a tym samym kształtowania ich świadomości ekologicznej, są następujące czynniki:

- wiarygodność nauczyciela;
- przygotowanie procesu dydaktyczno-wychowawczego;
- polityka oświatowa;
- doskonalenie zawodowe nauczycieli;
- współpraca instytucji i organizacji ekologicznych z nauczycielami;
- udział w projektach edukacyjnych dla zrównoważonego rozwoju o różnym, nie tylko szkolnym zasięgu¹³.

Równie istotnym elementem kształcenia i wychowania środowiskowego jest nieformalna edukacja ekologiczna. Popularyzacja wiedzy o procesach zachodzących w przyrodzie, ich wpływie na życie społeczeństw oraz wiedzy o ochronie środowiska odbywa się tu poprzez udostępnianie różnych źródeł informacji proekologicznej (bezpośrednio lub pośrednio związanej z ochroną środowiska), poprzez praktyczną realizację zadań ochronnych w zakładach pracy, gospodarstwach rolnych, wsiach, osiedlach czy miejscach zamieszkania. Można wyróżnić następujące źródła informacji ekologicznej:

- instytucjonalna informacja masowa (środki masowego przekazu, czasopiśma specjalistyczne, wydawnictwa nieperiodyczne, plakaty i inne formy propagandy);
- informacja pozainstytucjonalna (obserwacje własne, przekazy innych ludzi);
- informacja naukowa i popularnonaukowa (publikacje, raporty, filmy ekologiczne, odczyty i prelekcje);
- informacja statystyczna¹⁴.

Informacja jako czynnik kształtowania świadomości społecznej ma charakter wieloźródłowy. Największy zasięg oddziaływania mają środki masowego

¹¹ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, op. cit., s. 39-42.

¹² *Gospodarka a środowisko ...*, s. 41.

¹³ L. Tuszyńska, op. cit., s. 328.

¹⁴ K. Górka, B. Poskrobko, W. Radecki, op. cit., s. 40-41.

przekazu – telewizja, radio, codzienna prasa. W tym przypadku ogromne znaczenie ma nie tylko ilość, ale przede wszystkim jakość przekazywanej treści. Następnym źródłem są czasopisma proekologiczne, które poruszają różne aspekty ochrony środowiska. W ich przypadku mały nakład ogranicza zasięg i dostęp do szerokiego grona czytelników. Natomiast informacja naukowa i popularnonaukowa z natury rzeczy kierowana jest do ścisłego grona odbiorców, podobnie jak opracowania statystyczne, które są skierowane do specjalistów. Dlatego obecnie skuteczność powszechnej edukacji ekologicznej w znacznym stopniu zależy od rozwoju nowoczesnych form przekazu informacji, jak na przykład: programów komputerowych a przede wszystkim szerokiego dostępu do Internetu.

Cele edukacji ekologicznej mogą być osiągnięte tylko przez jednoczesne kształcenie i wychowanie ekologiczne. Wiedza obiektywna o świecie jest pewną sumą informacji, której można się wyczuć w procesie kształcenia. Jednak nie można tylko teoretycznie nauczyć się miłości do przyrody i troski o nią. Aksjomaty kultury, zasady moralności, nawyk działania proekologicznego można zdobyć jedynie w procesie wychowania. Świadomość ekologiczna nie jest bowiem sumą uzyskanej informacji, lecz efektem własnych przemyśleń i doświadczeń. Kształtowane w procesie wychowania orientacje, uczucia, pobudki, pasje wywierają wpływ na późniejsze postępowanie człowieka w środowisku przyrodniczym i wobec środowiska. Wychowanie przyspiesza proces przekształcania nabytej wiedzy ekologicznej w normy codziennego życia.¹⁵

W sferze kształtowania świadomości ekologicznej społeczeństwa zaleca się umocnienie istniejących i stworzenie nowych instytucji doradczych do informowania opinii publicznej o sprawach środowiska, promowanie instytucji edukacyjnych działających w usługach i przemyśle, wspieranie wydawania materiałów szkoleniowych z aspektami estetycznymi i etycznymi oraz promowanie i wspieranie kształtowania nowego stylu życia związanego z wyrabianiem nowej hierarchii wartości oraz nawykami konsumpcji, zdrowego wypoczynku i ekoturystyki¹⁶.

Wyniki badań pilotażowych

Badania ilościowe przeprowadzone za pomocą metody sondażu diagnostycznego z zastosowaniem techniki ankiety na temat wiedzy i świadomości ekologicznej studentów miały charakter pilotażowy.

Pierwotnie badaniem objęto studentów z trzech wydziałów Uniwersytetu Szczecińskiego: Wydziału Humanistycznego, Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania (WNEiZ) oraz Wydziału Prawa i Administracji na różnych latach (poziomach – etapach) edukacji. Na wszystkich wymienionych kierunkach studenci mieli styczność z przedmiotami w szerszym lub węższym zakresie poruszającymi problematykę związaną ze środowiskiem i jego ochroną. Przykładowo, na Wydziale Prawa i Administracji, oprócz przedmiotu prawo ochrony środowi-

¹⁵ *Gospodarka a środowisko ...*, s. 42.

¹⁶ L. Tuszyńska, op. cit., s. 328.

ska, jest przedmiot organizacja ochrony środowiska, na Wydziale Humanistycznym jest wykład monograficzny globalne problemy ochrony środowiska, a na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania oprócz przedmiotu ekologia i ochrona środowiska, jest przedmiot gospodarka a środowisko.

Należy wskazać na znaczne różnice w odpowiedziach, biorąc pod uwagę poszczególne wydziały i rok studiów, na których przeprowadzono badanie. Zdecydowanie wyższy poziom świadomości ekologicznej przedstawiali studenci trzeciego roku studiów licencjackich i drugiego magisterskich. Najniższy poziom reprezentowali studenci pierwszego roku i jednocześnie ta grupa miała najwięcej trudności w interpretacji oraz z odpowiedziami na postawione pytania kwestionariusza ankiety. Z tego też względu ostatecznie zdecydowano, iż ocenie zostanie poddana właśnie ta grupa badanych respondentów, która jest na pierwszym roku studiów na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania na kierunku Zarządzanie i Inżynieria Produkcji. Wybranie reprezentatywnej grupy badawczej (36 osób) miało również uzasadnienie w próbie oceny poziomu edukacji ludzi młodych po etapie średnim. Autorka zamierza bowiem, biorąc pod uwagę wstępną ocenę pozostałych grup rocznikowych, na porównanie poziomu świadomości ekologicznej ludzi młodych rozpoczynających swój studencki etap edukacji z poziomem w końcowym licencjackim czy magisterskim etapie edukacji.

Respondenci mieli 19-21 lat, większość z nich stanowiły kobiety (68%) i ponad połowa (52%) z nich jest mieszkankami wsi. Natomiast wśród mężczyzn przeważali panowie, którzy są mieszkańcami miast do 20 tys. (96%).

Ankieta zawierała 33 pytania z zakresu wiedzy i świadomości ekologicznej (oraz 5 pytań metryczki), które pogrupowano w pięć bloków tematycznych, odnoszących się do:

- zainteresowania kwestiami środowiska i oceny stanu oraz zagrożeń środowiska w skali lokalnej i krajowej (blok 1);
- pojmowania środowiska i wartości z nim związane (blok 2);
- indywidualnych działań podejmowanych na rzecz środowiska oraz postaw proekologicznych ankietowanych studentów (blok 3);
- oceny odpowiedzialności poszczególnych podmiotów za stan środowiska oraz ich skuteczność działania (blok 4);
- poziomu wiedzy ekologicznej badanych osób i stopnia poinformowania o kwestiach dotyczących środowiska (blok 5).

W przedstawionym artykule wybrano te pytania, które dotyczyły ogólnej wiedzy i świadomości ekologicznej oraz odnosiły się do „zielonej” gospodarki.

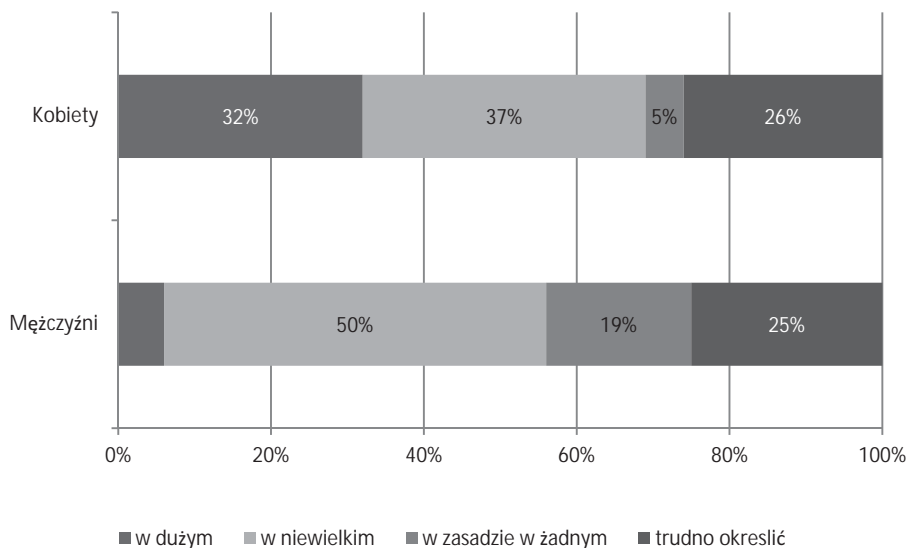
Blok 1. Stopień zainteresowania i ocena zagrożeń oraz stanu środowiska

W badaniu pilotażowym 71% badanych mężczyzn i 52% kobiet zadeklarowało, że w ogóle nie interesują się problemami środowiska i jego ochroną. Z kolei na pytanie „W jakim stopniu stan środowiska przyrodniczego w naszym kraju jest powodem ich niepokoju?” tylko 6% badanych mężczyzn i 32% kobiet uznało, że w dużym stopniu niepokoją się jego stanem. Dla prawie 70% mężczyzn i 40%

Rysunek 1

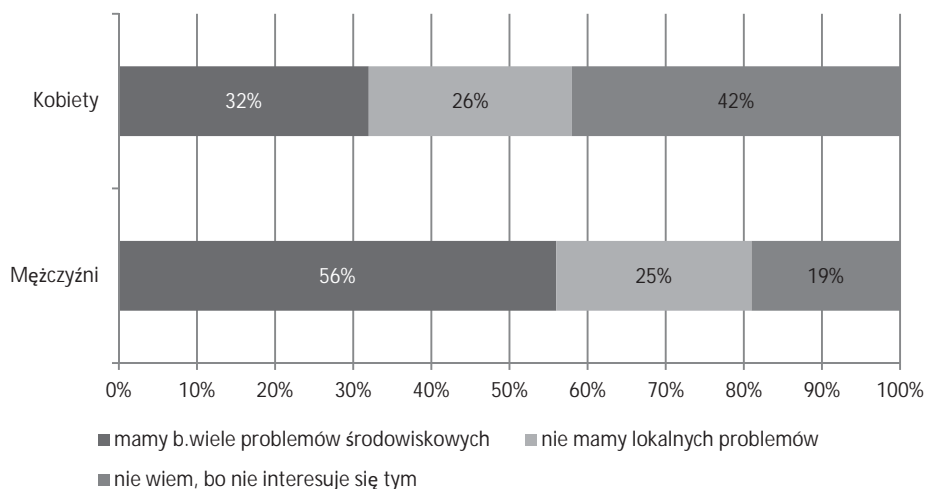
W jakim stopniu stan środowiska w naszym kraju jest powodem Pana/Pani niepokoju?

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Rysunek 2

Co Pan/Pani sądzi o lokalnych problemach środowiskowych

Źródło: jak w rysunku 1.

kobiet w niewielkim bądź w żadnym stopniu stan środowiska w naszym kraju nie budzi ich niepokoju (rysunek 1). Natomiast dla $\frac{1}{4}$ z badanych respondentów trudno zająć stanowisko w tej kwestii.

Zupełnie inaczej przedstawia się rozkład odpowiedzi w sytuacji dotyczącej stanu środowiska w bezpośrednim miejscu zamieszkania. Wówczas 56% mężczyzn i 32% kobiet wskazuje, że mamy bardzo wiele regionalnych problemów, które stanowią zagrożenie dla lokalnej społeczności. Takiego poglądu nie podziela $\frac{1}{4}$ badanych studentów, a dla 42% kobiet i 19% mężczyzn nie stanowi to żadnego problemu, ponieważ się tym nie interesują.

Tyle samo badanych respondentów zaznaczyło odpowiedź, że stan środowiska w naszym kraju w ostatnich 10 latach uległ poprawie (uznało tak 37% mężczyzn i 26% kobiet). Również tyle samo badanych studentów uznało, że poprawa stanu środowiska jest trudna do określenia – odpowiedziało, tak 38% mężczyzn i 37% kobiet (rysunek 3). Interpretując ten stan rzeczy należy wskazać na stosunkowo duży procent osób spośród ankietowanych, które nie mają odpowiedniej wiedzy na temat stanu środowiska w kraju, mimo ukończonego średniego etapu edukacji.

Niestety, wyniki te wpisują się w ogólnopolski trend informujący o tym, że grupa osób w wieku 18-24 lat oraz powyżej 65 roku życia nie jest zainteresowana stanem środowiska. O ile w przypadku osób starszych można to wytłumaczyć brakiem wiedzy i niskim poziomem świadomości, o tyle w przypadku osób młodych, które dopiero ukończyły pewien etap edukacji należałoby się spodziewać, że to właśnie ta grupa będzie najbardziej wyedukowana i świadoma stanu i zagrożeń środowiska w skali globalnej i lokalnej.

Natomiast w badaniach ogólnopolskich prowadzonych przez CBOS można zauważyć trend związany ze wzrostem poczucia bezpieczeństwa ekologicznego połączony ze spadkiem przekonania, że problemy ekologiczne należą do „palących” – w badaniu ogólnym w 2011 roku – już tylko 46% (w 1993 roku było to 78%) respondentów zadeklarowało, że w bardzo dużym i dużym stopniu niepokoją się stanem środowiska w kraju¹⁷. Tym samym badani uważają, że stan środowiska w naszym kraju uległ znacznej poprawie w ostatnim okresie.

Blok 2. Pojmowanie środowiska i wartości z nim związane

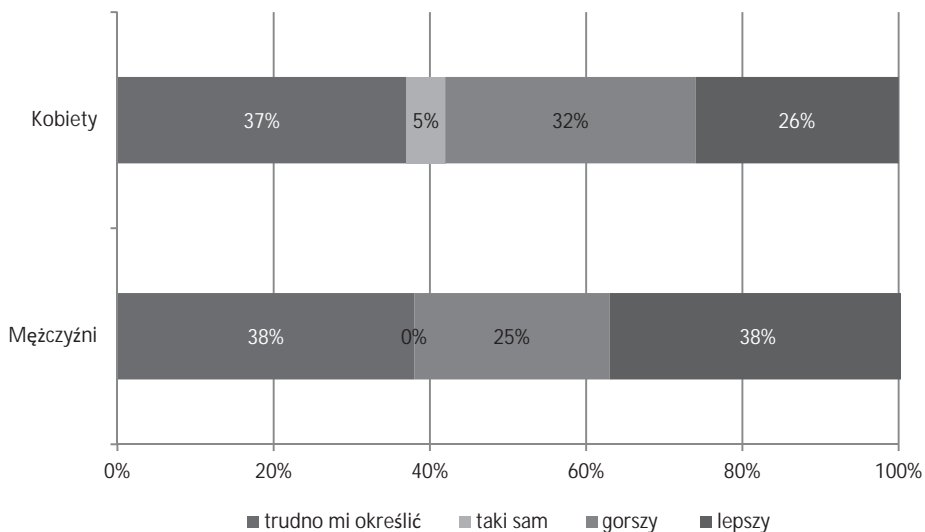
W badaniu pilotażowym, podobnie jak w ogólnopolskim, 100% respondentów uznało, że stan środowiska ma wpływ na zdrowie. Dla 100% badanych studentów najważniejszym powodem, dla którego należy chronić środowisko jest własne zdrowie. W badaniu ogólnopolskim $\frac{2}{3}$ badanych było tego samego zdania.¹⁸

¹⁷ Badania CBOS niezależne z 2011, na podstawie komunikatów z badań dostępnych na stronie: www.cbos.pl [11-01-2014], s. 2.

¹⁸ M. Strumińska-Kutra, *Świadomość ekologiczna Polaków. Analiza wyników badań ilościowych z lat 1992-2011*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2012, s. 5-6.

Rysunek 3

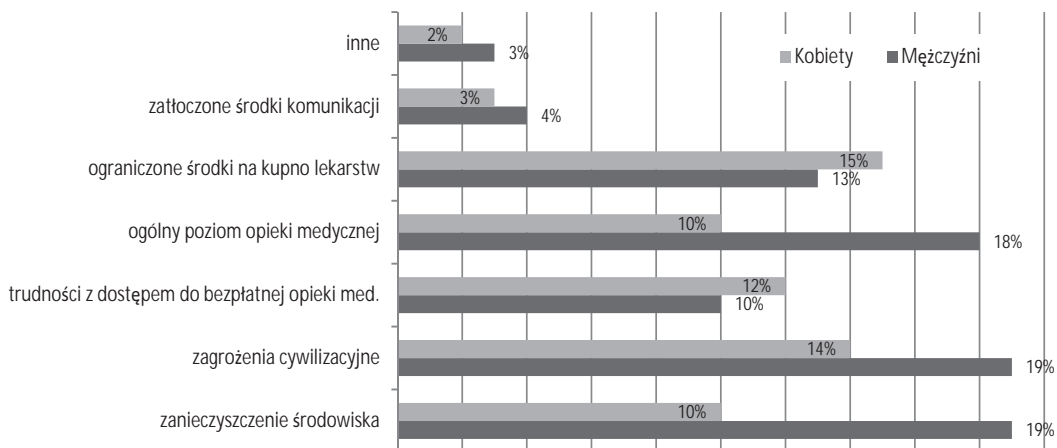
Czy Pana/Pani zdaniem stan środowiska w naszym kraju jest lepszy czy gorszy niż 10 lat temu?

Źródło: jak w rysunku 1.

Rysunek 4

Co według Pana/Pani wpływa negatywnie na poziom zdrowia?

Pytania wielokrotnego wyboru - wyniki nie sumują się do 100%

Źródło: jak w rysunku 1.

W hierarchii zagrożeń wskazano na: zagrożenia cywilizacyjne (35% badanych) i zanieczyszczenie środowiska (29% badanych) jako mające największy wpływ na stan naszego zdrowia (rysunek 4), a jako znaczące wskazano na trudności z dostępem do bezpłatnej opieki (22%) i ograniczone środki na kupno lekarstw (28%).

Ciekawy jest również fakt, że dla większości badanych pojęcie „środowisko przyrodnicze” kojarzy się z ekologią (interpretowaną jako nauka o środowisku przyrodniczym), a następnie z kształtowaniem środowiska (rysunek 5).

Pozytywnym aspektem jest fakt, że badani respondenci są świadomi swojego udziału w procesie kształtowania otaczającego ich środowiska. Na pytanie, od czego zależy poprawa stanu środowiska, większość badanych wskazała indywidualną aktywność każdego z nas¹⁹ (39% kobiet i 31% mężczyzn) następnie od wzrostu świadomości ekologicznej (36% kobiet i 21% mężczyzn) oraz od uznania przez społeczeństwo czystego środowiska za ważny problem (dla 30% kobiet i 24% badanych mężczyzn), (rysunek 6).

Uzupełnieniem stopnia hierarchii środowiska w kontekście relacji człowiek – środowisko jest odpowiedź na pytanie „Czy warto przyzwalać na ograniczenie produkcji ze względów środowiskowych, nawet jeśli powodowałoby to wzrost bezrobocia?” Wśród badanych respondentów dla 19% mężczyzn i 5% kobiet utrzymanie czystego stanu środowiska warto jest zamykania takich zakładów. Z kolei ponad 40% kobiet i mężczyzn uważa, że nie warto podejmować takich działań lub, że trudno im zająć w tej kwestii stanowisko (31% mężczyzn i 42% kobiet), (rysunek 7).

W sytuacji, kiedy ta decyzja odpowiadałaby za możliwość utraty ich miejsca pracy wówczas zdecydowana większość, bo 53% kobiet i 69% mężczyzn, uznała, że nie warto zamykać takich zakładów, a tylko 6% mężczyzn i 10% kobiet jest zdania, że jest to działanie słuszne (rysunek 8).

Podobne odpowiedzi występowały w badaniu ogólnopolskim w 2008 roku, na pytanie o słuszność ograniczania produkcji szkodliwej dla środowiska – 70% respondentów uznało, że jest to działanie słuszne. Na analogiczne pytanie o to, czy na poziomie lokalnym wymogi ochrony środowiska są ważniejsze niż miejsca pracy odpowiedzi pozytywnej udzieliło już jedynie 23% respondentów.²⁰

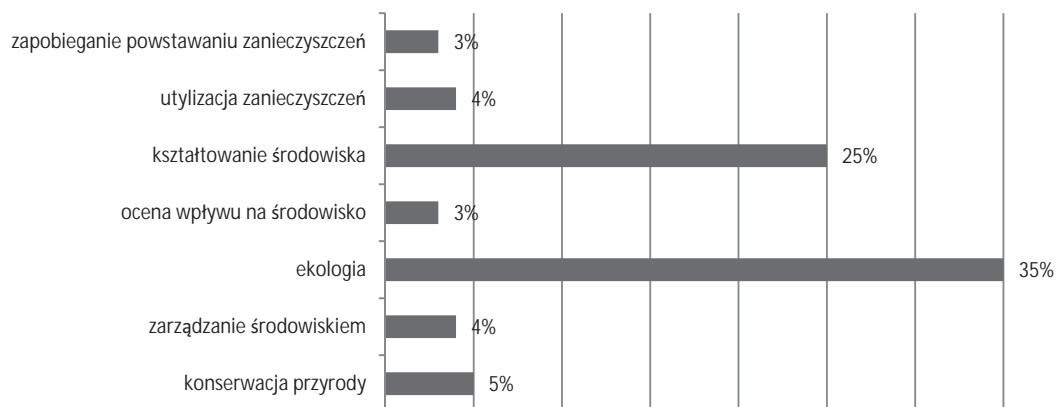
Taki rozkład wyników badań zdaje się wskazywać, iż nie tylko ludzie młodzi cenią przyrodę i środowisko naturalne w kategoriach wartości autotelicznej. Kiedy natomiast pojawia się realny konflikt pomiędzy troską o przyrodę a, na przykład, możliwością utraty miejsca pracy – odpowiedzi większości badanych nie są już tak zdecydowane w określeniu priorytetu środowiska. Znacznie łatwiej jest deklarować pewne zachowanie w odniesieniu do sytuacji ogólnych, a na kwestie

¹⁹ Potwierdzając w ten sposób ogólnopolskie badania, w których od 20 lat znacząco wzrosło przekonanie o istotności działań indywidualnych na rzecz poprawy środowiska (79% badanych).

²⁰ A. Bołtromiuk, *Polacy w zwierciadle ekologicznym*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2008.

Rysunek 5

Jak kojarzy ci się słowo środowisko przyrodnicze?

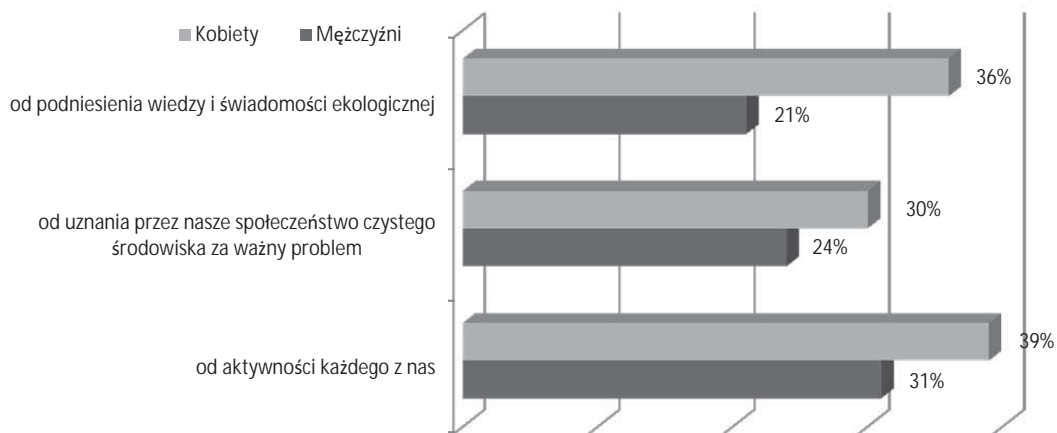

Pytania wielokrotnego wyboru - wyniki nie sumują się do 100%

Źródło: jak w rysunku 1.

Rysunek 6

Od czego Pana/Pani zdaniem zależy poprawa stanu środowiska?

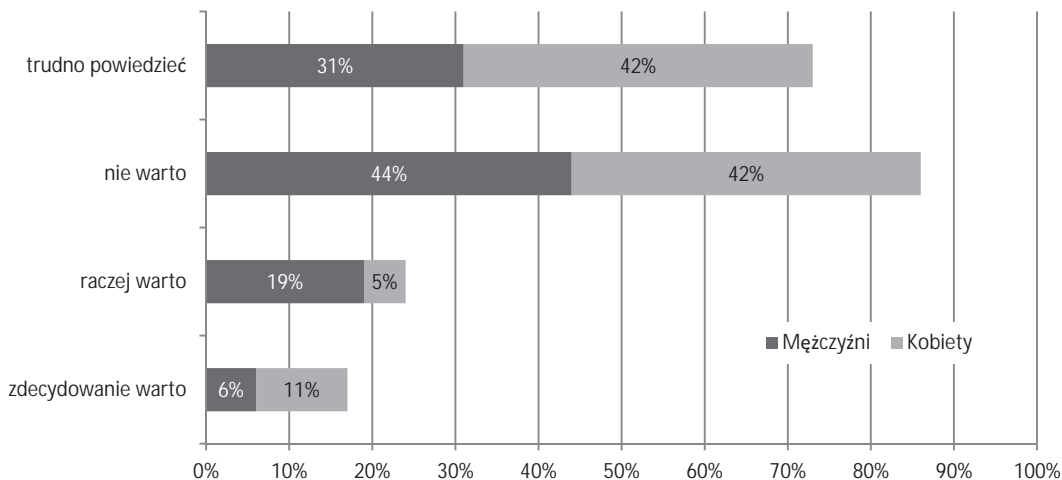

Pytania wielokrotnego wyboru - wyniki nie sumują się do 100%

Źródło: jak w rysunku 1.

Rysunek 7

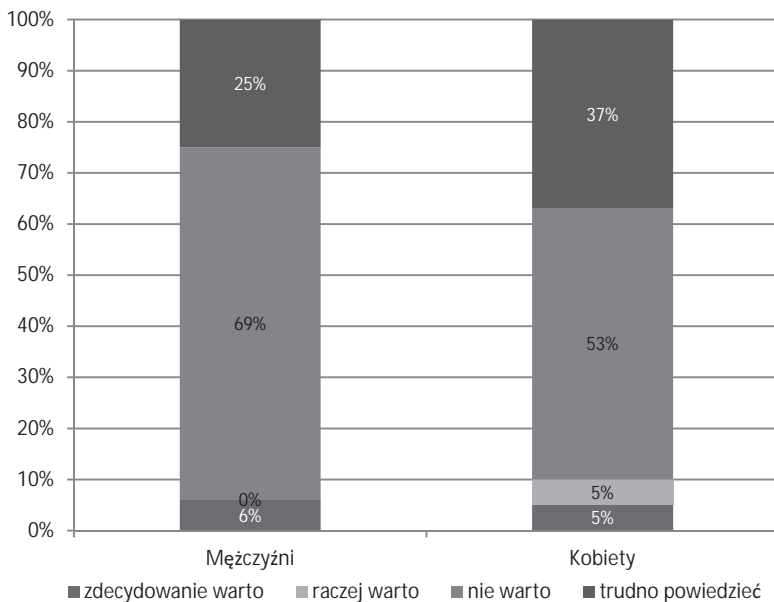
Jak Pan/i uważa czy w sytuacji wysokiego bezrobocia warto dla zapewnienia czystego środowiska zamykać zakłady trujące środowisko?

Źródło: jak w rysunku 1.

Rysunek 8

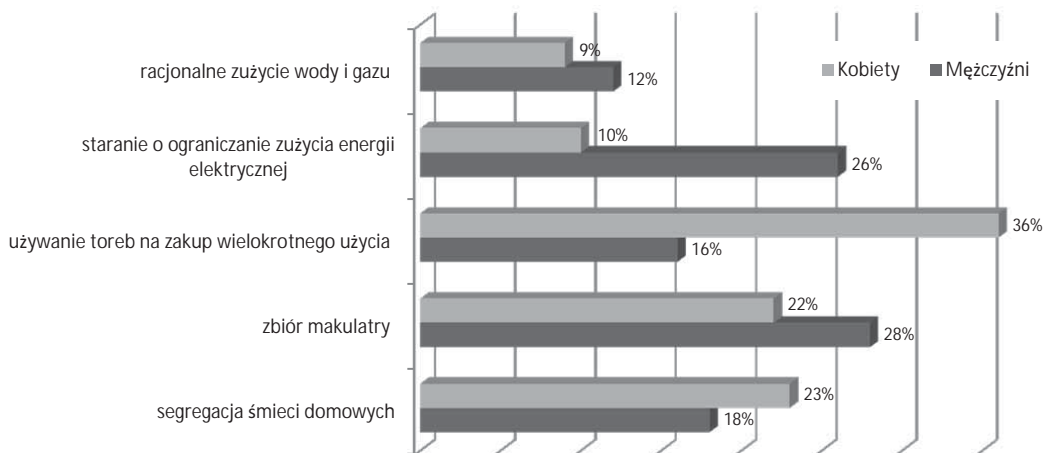
Jeżeli byłaby Pani/n pracownikiem takiego zakładu to, jaka byłaby Pana/i decyzja o zamknięciu go?

Źródło: jak w rysunku 1.

Rysunek 9

Proszę zaznaczyć, które z poniższych zachowań Pan/i stosuje?

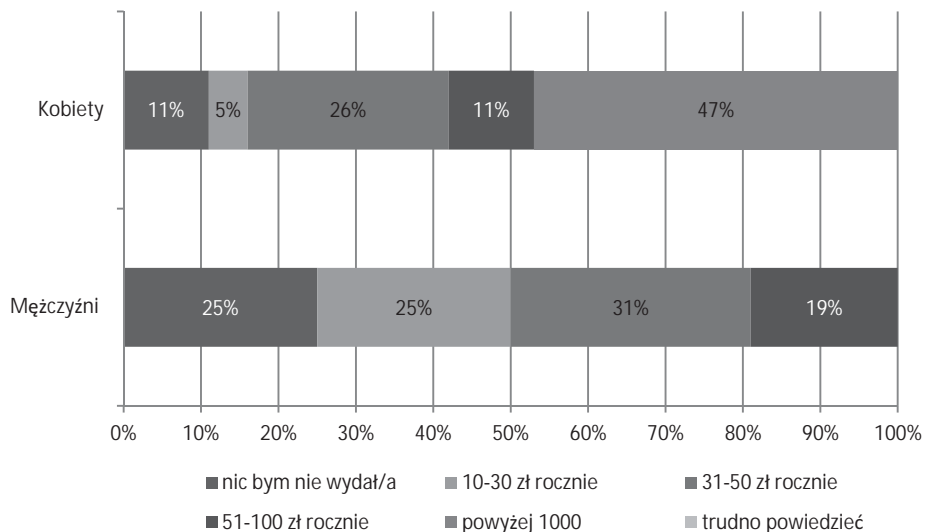

Pytania wielokrotnego wyboru - wyniki nie sumują się do 100%

Źródło: jak w rysunku 1.

Rysunek 10

Ile byliby Pan/i skłonny wydać na ochronę środowiska?

Źródło: jak w rysunku 1.

związane z bliższym otoczeniem lub bezpośrednio z badanym są udzielane zupełnie inne odpowiedzi.

Blok 3. Indywidualne działania na rzecz środowiska i postawy proekologiczne

W kwestii ważności podejmowanych działań w kontekście rozwiązywania problemów środowiskowych badani respondenci najczęściej wskazywali na: alternatywne źródła energii jako działanie mające istotny wpływ na badaną kwestię (27%), następnie umieszczanie jednorazowych butelek w specjalnych pojemnikach (22%), zbiór makulatury (20%) i popieranie firm produkujących towary przyjazne środowisku (19%).

Za działania przesadne uznali: kupowanie ekologicznej żywności (19%), kupowanie odzieży z tkanin naturalnych (17%) i bojkotowanie firm o negatywnej opinii z punktu widzenia ochrony środowiska (9%).

Na pytanie dotyczące indywidualnych preferencji podejmowanych działań na rzecz ochrony środowiska w codziennym życiu, badani studenci wykazali się znacznym zaangażowaniem, co do korzystania z toreb wielokrotnego użycia w odniesieniu do 36% badanych kobiet i segregacji śmieci dla 23% ankietowanych pań. W przypadku panów zdecydowanie dominowało zbieranie makulatury (28%) i działania w zakresie oszczędności energii elektrycznej, które deklarowało 26% badanych mężczyzn (rysunek 9).

W kwestii finansowej znacznie bardziej proekologiczni są panowie, w sumie 56% badanych zadeklarowało, iż byliby skłonni rocznie wydać na ochronę środowiska w przedziale od 31-100 złotych, a wśród pań – 47% ankietowanych była niezdecydowana (rysunek 10). W odpowiedzi na to pytanie można, podobnie jak w metodzie wyceny środowiska WTP (*Willingness to Pay*) oczekiwać, że czym innym jest kwestia deklarowania poniesienia określonych kosztów na dane działanie, a zupełnie innym faktyczne wydatkowanie środków. Co zresztą potwierdzają badania ogólnopolskie, w których na przykład gotowość do ekologicznych zakupów wyrażało 77% badanych, a jedynie 13% dokonywało tego typu zakupów.²¹

Kontynuując kwestię finansową, w skali kraju prawie połowa respondentów uważa, iż przeznaczane środki przyczyniają się do zmniejszenia degradacji środowiska, a tym samym do rozwoju gospodarczego²².

Podobnie w badaniu pilotażowym, najwięcej odpowiedzi potwierdzało, iż wydatkowane środki mają pozytywny wpływ na zmniejszenie degradacji środowiska, uważało tak 31% badanych mężczyzn i 37% kobiet, oraz że przyczyniają się do jego poprawy i podnoszenia atrakcyjności na przykład turystycznej (dla ¼ badanych), a w konsekwencji do wzrostu gospodarczego (rysunek 11).

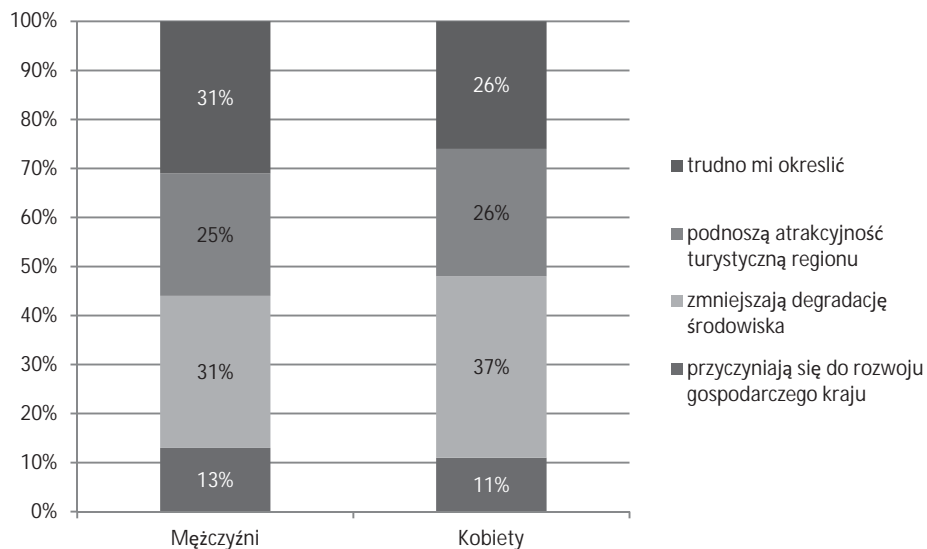
²¹ Ibidem.

²² M. Strumińska-Kutra, op. cit.

Rysunek 11

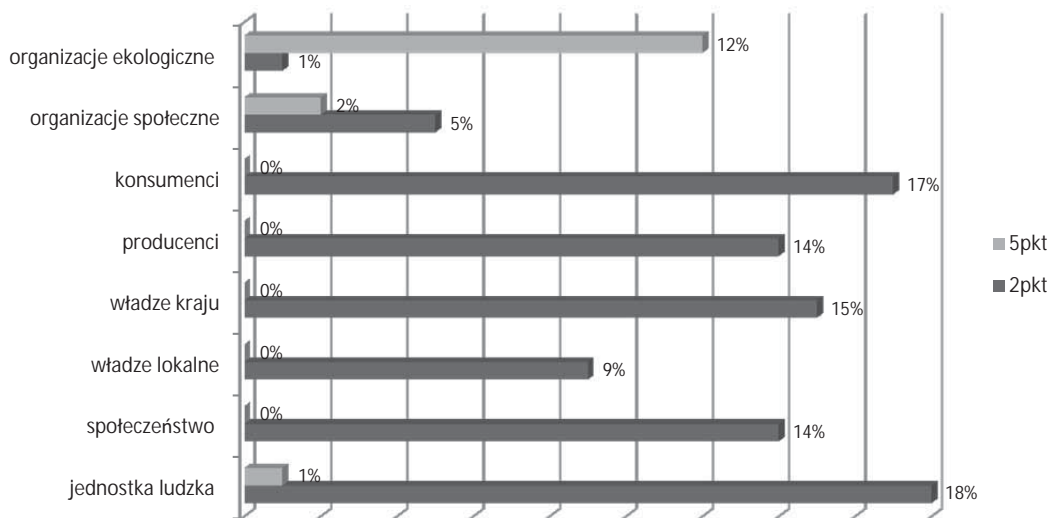
Czy Pana/i zdaniem środki publiczne wydatkowane na ochronę środowiska przyczyniają się do zmniejszenia degradacji środowiska

Źródło: jak w rysunku 1.

Rysunek 12

Odpowiedzialność poszczególnych podmiotów za stan środowiska [obecnie]

Źródło: jak w rysunku 1.

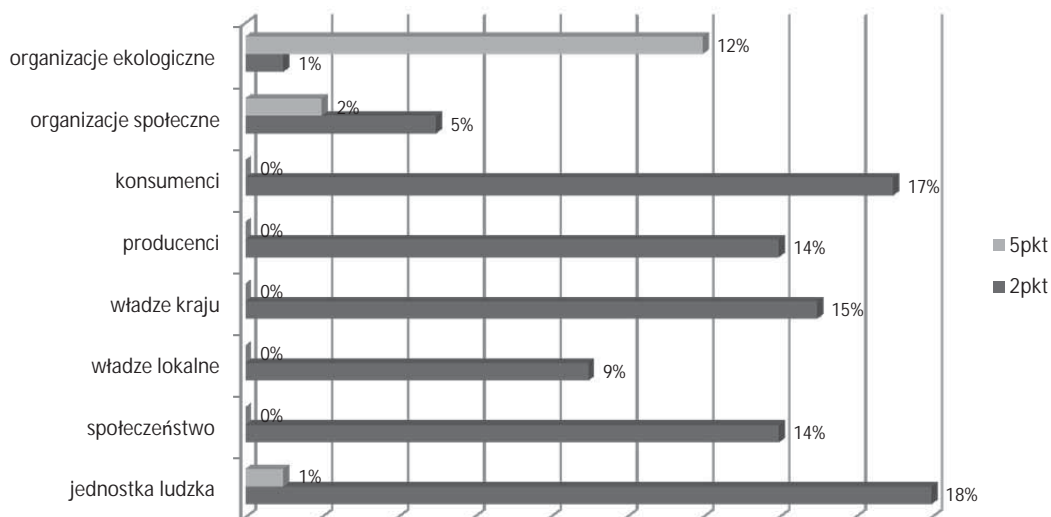
Blok 4. Odpowiedzialność poszczególnych podmiotów za stan środowiska oraz ich skuteczność w działaniu

Zdając sobie sprawę z indywidualnej odpowiedzialności w kwestiach ochrony środowiska, badani respondenci na pytanie o poziom odpowiedzialności i zaangażowania w kwestie środowiskowe (w skali od 0-5 punktów, gdzie 5 jest wartością najwyższą) uznali, że obecnie w najwyższym stopniu realizują je organizacje ekologiczne i społeczne (najwięcej wskazań o skali pięciopunktowej). Pozostałe jednostki oceniono w dominującym stopniu na 2 punkty (rysunek 12).

Również oczekiwania respondentów (rysunek 13) są zgodne co do udziału poszczególnych autorów na poziomie 4-5 punktów w skali oceny.

Jak pokazują badania, studenci są świadomi nie tylko swojego udziału w procesie kształtowania otaczającego środowiska i odpowiedzialności indywidualnej za jego stan, ale i udziału innych podmiotów.

Rysunek 13
Odpowiedzialność poszczególnych podmiotów za stan środowiska [stan pożądany]

Źródło: jak w rysunku 1.

Blok 5. Poczucie poinformowania o kwestiach dotyczących środowiska i poziomu wiedzy ekologicznej badanych studentów

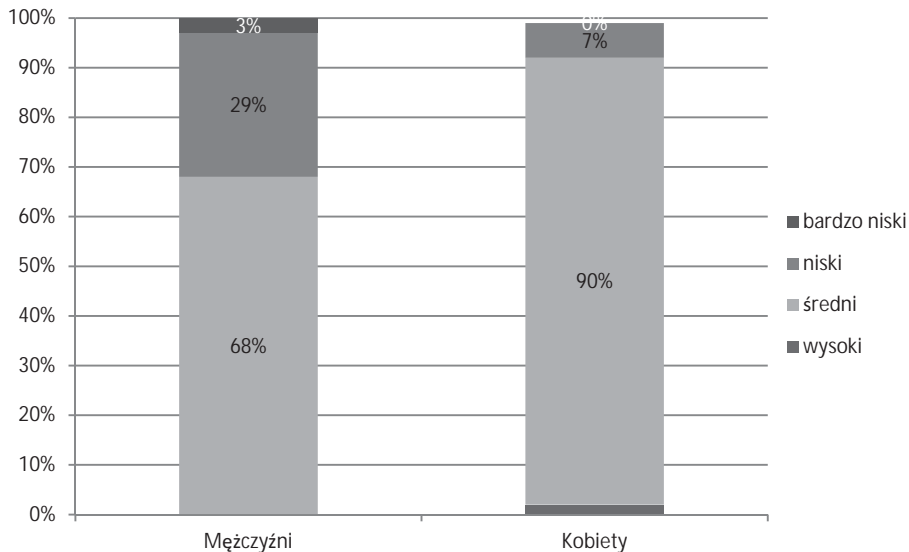
Badani respondenci deklarują średni poziom wiedzy ekologicznej i tu zdecydowanie przeważają panie, bo aż 90% badanych kobiet oceniło swój poziom wiedzy na poziomie średnim. Natomiast panowie w 68% uważają, że reprezentują średni poziom wiedzy, a 29% deklaruje niski jej stan (rysunek 14).

Natomiast na pytanie „Czy spotkał się Pan/i z określeniem „zielonej” gospodarki?” twierdząco odpowiedziało zaledwie 9% ankietowanych, a 91% nie spotkało się z tym sformułowaniem.

Dominującym źródłem informacji w tej grupie badanych jest: Internet, szkoła i telewizja.

Ciekawy jest fakt, że wśród preferowanych źródeł badani studenci najczęściej wskazywali na tak zwane nieformalne źródła informacji, jak: codzienna prasa i czasopisma (rysunek 15).

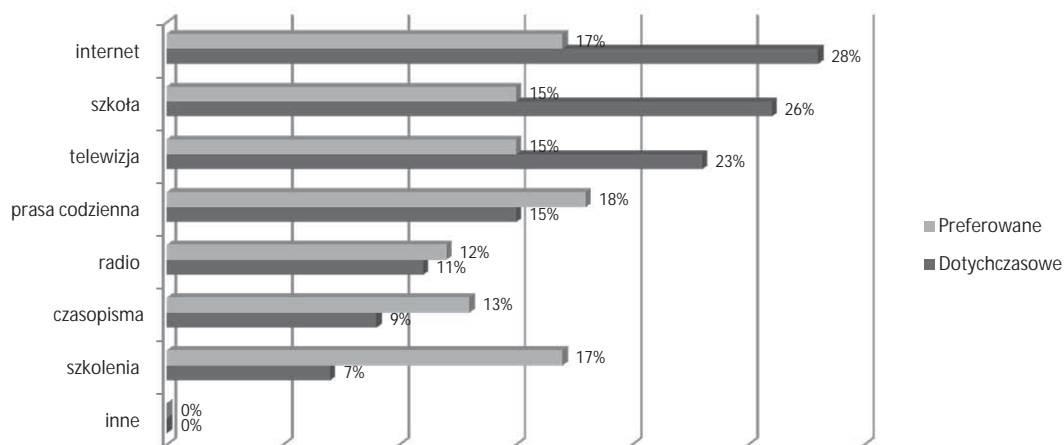
Rysunek 14
Jak ocenia Pan/i swój poziom wiedzy ekologicznej?

Źródło: jak w rysunku 1.

Rysunek 15

Proszę o wskazanie dotychczasowego źródła zdobywania wiedzy ekologicznej i preferowane na przyszłość

Pytania wielokrotnego wyboru - wyniki nie sumują się do 100%

Źródło: jak w rysunku 1.

Podsumowanie

Dawno już dowiedziono, że istnieje zależność między poziomem rozwoju gospodarczego danego społeczeństwa a stanem jego świadomości ekologicznej. „Nieświadomość ludzi określa ich byt, lecz przeciwnie, ich byt społeczny określa ich świadomość”²³.

Natomiast dotychczasowe ogólnopolskie badania na temat świadomości ekologicznej Polaków potwierdzają, że jest ona znacznie niższa niż u pozostałych obywateli Unii Europejskiej. Wiedza Polaków na temat ochrony środowiska, klimatu lub przyrody jest powierzchowna, a ich zaangażowanie w sprawy poprawy jakości środowiska – mimo deklaracji – niewielkie.

Znajomość problematyki związanej ze środowiskiem naturalnym, jak deklarują respondenci, jest na poziomie średnim. Poparcie dla idei ochrony środowiska i przyrody niestety nie jest kompatybilne z wiedzą na ten temat. Brakuje szerszego spojrzenia na środowisko, w którym żyje człowiek oraz jego relacje z gospodarką. Poddaje to wątpliwość obowiązujące programy edukacji lub nieumiejętność wykorzystania przez ludzi młodych zdobytej do tej pory wiedzy.

²³ *Ocena współzależności...*, s. 15.

W tym zakresie ważnym elementem kształcenia i wychowania środowiskowego ludzi młodych są nieformalne źródła edukacji ekologicznej.

Studenci zdają sobie sprawę, że ich sposób życia ma wpływ na stan środowiska naturalnego, ponieważ poprawa bądź degradacja środowiska naturalnego wynika z sumy działań wszystkich ludzi. W kontekście przedsięwzięć w ochronie środowiska lub „zielonej” gospodarce (jak odnawialne źródła energii) należy stwierdzić zdecydowanie pozytywne nastawienie, które dobrze rokuje na przyszłość.